

Motion till riksdagen 2021/22:3978

av **Lina Nordquist m.fl. (L)**

Liberal funktionsrättspolitik

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att bredda den s.k. straffskärpningsparagrafen i brottsbalken vad gäller brott riktade mot personer med funktionsnedsättning och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utvidga möjligheterna till och skärpa kraven på samordnade individuella planer (SIP) och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om riktad kompetensnivå rörande och riktade hälsoundersökningar av personer med funktionsvariation och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att underlätta myndighetssamverkan för att upptäcka oseriösa assistansanordnare och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om Försäkringskassans portaluppdrag och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ett vardagsstöd och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att inrätta en LSS-inspektion och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om statligt huvudmannaskap för den personliga assistansen och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om den personliga assistansen och tillkännager detta för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att förtydliga skollagen vad gäller fysisk tillgänglighet i skollokaler och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att lärare ska ha grundläggande kunskaper om elever med funktionsnedsättning och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om språk och kommunikation för funktionsvarierade och tillkännager detta för regeringen.

13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att rektorsutbildningen ska innehålla krav på kunskaper om elever med funktionsnedsättning och tillkännager detta för regeringen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om idrott för personer med funktionsnedsättning och tillkännager detta för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att förtydliga hälso- och sjukvårdslagen vad gäller fritidshjälpmedel och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ansvaret för hjälpmedelsfrågor och tillkännager detta för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om etiska aspekter på robotar och automatisk övervakning inom omsorg och tillkännager detta för regeringen.
18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att samla ansvaret för att slussa ut unga med funktionsnedsättning på arbetsmarknaden, inklusive ansvaret för aktivitetsersättningen, hos Arbetsförmedlingen, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
19. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att de arbetsmarknadspolitiska stöden för personer med funktionsnedsättning bör bli färre men mer flexibla och tillkännager detta för regeringen.
20. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en översyn av kommunernas tillämpning av merkostnadsprincipen och regelverken för förbehållsbelopp och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

För liberaler är det en självklarhet att människor är olika. Vi har olika kön, könsidentitet, sexuell läggning, ålder, härkomst och livsåskådning men också skiftande funktionalitet. Samhället måste byggas med insikten om att alla människor är lika mycket värda, har samma grundläggande behov och ska behandlas med samma respekt, att mångfald berikar samt att varje människa med sin kunskap och erfarenhet är en tillgång för samhället. Denna respekt för den enskilda människans frihet och värdighet är utgångspunkten för all liberal politik inom alla politikområden. Det är särskilt viktigt när det handlar om människor som mött hinder i livet – för vilka friheten inte är självklar. Det handlar om människor som finns överallt, här och nu, med olika ambitioner och olika livsdrömmar. Människor med förutsättningar som i vissa avseenden kan skilja sig från majoritetens, men som är en viktig del av samhällsgemenskapen och har lika rätt till delaktighet i den. Funktionshinderspolitik handlar om att ge möjlighet att förverkliga den rätten och om självständighet och självbestämmande. En liberal politik innebär att skapa förutsättningar för att alla ska kunna bli sitt bästa jag, oavsett funktionsvariationer.

Hos alla finns en stor variation av olika funktionalitet och förmågor. Funktionaliteten varierar inte bara mellan individer utan också hos varje individ. Alla individer är bättre på vissa saker än på andra. Vi har också olika funktionalitet i olika skeden av livet. En stor del av befolkningen har olika former av funktionsnedsättningar. De kan vara medfödda, utvecklade med åldern eller förvärvade genom sjukdom eller skada. Vilken påverkan en funktionsvariation har på vardagen avgörs av hur samhället

utformas och vilket stöd den enskilde får. Utgångspunkten för Liberalernas funktionsrättspolitik är FN:s allmänna deklaration om mänskliga rättigheter som stadfästes 1948 och som lade grunden för en rad konventioner inom området och FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD), som Sverige ratificerade 2008. Konventionen syftar till att undanröja hinder för personer med funktionsnedsättning att ta del av de mänskliga rättigheter som tillkommer alla. Konventionen utgår från grundläggande principer om individuellt självbestämmande, icke-diskriminering, fullständigt och faktiskt deltagande och inkludering i samhället, lika möjligheter, tillgänglighet, jämställdhet samt rätten för barn med funktionsnedsättning att utveckla sina förmågor och bevara sin identitet.

Artikel 16 i CRPD innebär att konventionsstaterna ska införa effektiv lagstiftning för att säkerställa att våld och övergrepp mot personer med funktionsnedsättning identifieras, utreds och lagförs. Att personer med funktionsnedsättning är måltavlor för ideologiskt motiverade brott är ett faktum. Den så kallade straffskärpningsparagrafen i brottsbalken innebär bland annat att straffvärdet blir högre för brott som begås för att kränka offret på grund av hens tillhörighet till en viss grupp. Denna paragraf behöver breddas så att den uttryckligen omfattar brott som begås för att kränka personer med funktionsnedsättning. Samtidigt behöver kunskapen om utbredningen av hatbrott mot personer med funktionsnedsättning öka. I detta sammanhang måste också påpekas att en översyn och skärpning av diskrimineringslagen behövs för att undanröja de hinder och det motstånd som finns i fråga om fysisk och mental tillgänglighet och bemötande som drabbar väldigt många dagligen.

Tillgänglighet innebär att samhället utformas för att så många som möjligt ska kunna använda och ta del av det och en förutsättning för att många personer med funktionsnedsättning ska kunna vara delaktiga i samhället är fysisk och kognitiv tillgänglighet. Det handlar om att kunna ta del av den fysiska miljön och kunna ta sig runt i samhället. Det innebär också att få tillgång till information och kommunikation och att kunna använda produkter, miljöer, program och tjänster.

För att vi ska nå ett mer tillgängligt samhälle krävs att nya miljöer, produkter och tjänster utformas tillgängliga från början. Majoriteten av de produkter, miljöer, program och tjänster som finns i vårt samhälle är redan framtagna. En central del är därför att åtgärda befintliga brister i tillgängligheten.

Det är en relevant liberal uppgift att arbeta för ökad tillgänglighet inom områden som exempelvis arbetsmarknad, samhällsplanering och digitalisering. Det är även viktigt inom områden som hälso- och sjukvård, rättssystem, transport och utbildning. För att öka tillgängligheten måste arbetet börja med att strategiskt och systematiskt tänka in tillgänglighetsarbetet i större processer.

Individens handlingsmöjligheter begränsas såväl av hur omgivningen är utformad som av kapaciteten i den egna funktionaliteten. Handlingsfriheten kan vidgas genom förändringar i miljön och genom åtgärder som ökar individens funktionalitet.

För att man ska kunna ta del av samhället och påverka sitt dagliga liv krävs delaktighet på lika villkor. Det är därmed av avgörande betydelse att de gemensamma rättigheterna finns för alla. Om funktionsnedsättningen också blir ett funktionshinder är alltså i högsta grad en politisk fråga.

Formellt är funktionshinderspolitiken i dag ett tvärsektoriellt politikområde som till stora delar ska genomföras inom de flesta politikområden utifrån att behov och rättigheter genomsyrar en människas hela liv och samhällets alla delar. Väl medvetna om

detta lägger Liberalerna en samlad motion inom funktionsrättsområdet som riktar sig till samtliga samhällssektorer.

Coronapandemins effekter har varit än mer påtagliga för personer med funktionsnedsättning. De stöd och andra samhällsstrukturer som finns har satts i blyxtbelysning. När det är dags att utvärdera hur vi som samhälle klarade av att hantera viruset, krävs en noggrann analys av just de stöd som är livsavgörande för medborgare som lever med en funktionsnedsättning.

Under Coronapandemin har många – både med och utan funktionsnedsättning – tvingats till ofrivillig isolering med ökad ångest och försämrad hälsa som följd. Personer med funktionsnedsättning i allmänhet hör till de allra mest utsatta i denna situation. Särskilt drabbade har personer med intellektuella funktionsvariationer sannolikt blivit. Dessa grupper som har betydligt sämre möjligheter att använda sig av olika digitala kanaler för att hålla kontakt med omvärlden har också drabbats av stängningar av skolor och daglig verksamhet, indragning av besök och personalbrist på boenden och i verksamheter. Habilitering/rehabilitering, inklusive träning med tekniska hjälpmedel, har uteblivit och det uppföljande stödet i hemkommunen har inte fungerat som det ska.

Många personer med funktionsnedsättning är dessutom ofta beroende av att närstående kan komma på besök och hjälpa till med praktiska saker eller av en kommunal ledsagare för att kunna handla, besöka vården, motionera och ta sig till fritidsaktiviteter. I många fall har pandemin helt berövat den enskilde detta stöd. För den som ändå träffar närstående eller kommunal personal så har det inneburit uppenbara hälsorisker.

Vi vet sedan tidigare att rätten till ledsagning, kontaktperson, personligt ombud och synstöd behöver förtydligas genom stärkt lagstiftning, att svensk rehabilitering/habilitering behöver ses över och förstärkas och att kommunerna och regionerna behöver stimuleras att behålla/inrätta detta. Coronakrisen har nu inte bara bekräftat utan i högsta grad också förstärkt behovet av insatser på dessa och många andra områden.

Lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade, LSS, är satt under stark ekonomisk press inom samtliga insatser och över hela landet. Lagstiftningens robusthet ifrågasätts också från allt fler håll oftast i syfte att ifrågasätta hela rättighetslagen. Liberalerna är besjälade av att funktionshinderspolitiken i allmänhet och LSS i synnerhet måste få kosta. Alternativkostnaderna i pengar och alternativen i inskränkningar i människors rättigheter är i samtliga fall betydligt högre.

Många får avslag på ansökan om olika insatser inom LSS hos kommunerna. Rekordmånga får dessutom avslag på ansökan om personlig assistans hos Försäkringskassan. Avslag och neddragningar av assistanstimmar sker också i hög takt vid omprövningar och vid förändringar. Detta innebär en fortsatt övervältringseffekt av kostnader och verksamhet från staten till kommunerna. Samtidigt ökar avslagsfrekvensen hos landets kommuner när det gäller ansökningar om personlig assistans via LSS eller andra insatser inom LSS. Dessa båda bidrar till att antalet överklagade beslut ligger på rekordnivåer. Detta sammantaget är ett reellt problem framförallt för den enskilde assistansberättigade men också för landets kommuner och för rättsväsendet.

Alla ska kunna känna sig trygga vid sjukdom och/eller funktionsnedsättning. Därför ska sjukförsäkringssystemet se till att alla människor har en försörjning ifall de blir sjuka. Dessutom ska sjukförsäkringen vara aktiv och anpassad efter den sjukskrivne så att fler kommer tillbaka till arbetslivet eller sin hälsa så snabbt som möjligt. Ett löpande reformarbete krävs för att socialförsäkringssystemet i varje tid ska kunna leverera trygghet och lyhördhet för den enskilde, samtidigt som skattebetalarnas pengar används

rättssäkert och effektivt i linje med den arbetslinje och de trygghetssystem som har tjänat Sverige väl. Mot bakgrund av detta måste Försäkringskassans arbetssätt bli föremål för ett större reformarbete under 2020-talet. Myndigheten brottas återkommande med ett lågt förtroende från allmänheten. Detta är inte hållbart.

Under myndighetens paraply ryms en stor mängd för samhället viktiga försäkringar och bidrag såsom bedömningen av sjukpenning, boendetillägg, närståendepenning, bilstöd, assistansersättning, barnbidrag, etableringsersättning och föräldrapenning. Den administrationströtthet som både brukare och förmånstagare såväl som läkare beskriver efter kontakt med Försäkringskassan måste tas på största allvar. Därför vill Liberalerna att myndigheten i dess instruktion ges ett portaluppdrag att stötta och lotsa.

Samverkan mellan myndigheter

Funktionshinderspolitikens olika delar är kommunicerande kärl, men de hanteras alltför ofta i stuprör. Om regioner till exempel snålar med rehabilitering/habilitering och hjälpmedel kan det leda till att människor blir mindre självständiga än de annars skulle kunna ha varit. Någon som hade kunnat arbeta och betala skatt blir i stället beroende av sjukersättning, en annan blir beroende av mer personlig assistans och en tredje kan inte vara aktiv och vårda sin hälsa utan behöver mer sjukvård. Om Försäkringskassan nekar personlig assistans kastas personen inte helt sällan ut i en karusell av instanser och ett pussel av olika andra stöd som kraftigt försämrar livskvalitén och möjligheterna att leva ett normalt liv. Personer med funktionsnedsättning behöver inte sällan stöd från flera olika myndigheter och förvaltningar – till exempel från Försäkringskassan, socialtjänsten, hälso- och sjukvården och Arbetsförmedlingen – och ibland från flera olika avdelningar inom samma myndighet. Då blir det särskilt tydligt när regelverk krockar och samordningen brister.

Sedan 2010 är det lag på att hälso- och sjukvården och kommunernas socialtjänst ska upprätta en så kallad SIP, en samordnad individuell plan, när en person behöver insatser från båda och önskar en sådan plan. Riksdagens socialutskott konstaterade i en utvärdering 2018 (2017/18:RFR5) att när SIP fungerar blir den ett viktigt verktyg för brukaren och hans eller hennes anhöriga, och de får då en bättre överblick över insatser och över vem som gör vad. För individen innebär SIP att adekvata insatser påskyndas och att dessa följs upp på kort och lång sikt.

Samtidigt har arbetet med SIP kommit mycket olika långt i olika delar av landet.

Trots att lagen kräver att landsting och kommuner ska upprätta överenskommelser om hur samarbetet ska fungera saknas sådana på många håll. Vi menar därför att det bör införas en möjlighet till sanktioner mot de kommuner och landsting som trots lagens krav inte har övergripande överenskommelser om samordning.

Det är tydligt angivet i många regelverk att myndigheter ska samarbeta så att stödet till personer med funktionsnedsättning blir optimalt och så att inget hamnar mellan stolarna. I praktiken är det alltför vanligt att myndigheter istället skyfflar ansvaret mellan sig. Det finns en betydande risk att det inte bara blir sämre lösningar för dem som har en funktionsnedsättning utan också dyrare för skattebetalarna när effektiva, sammanhållna och förebyggande insatser byts mot ineffektiva och fragmentiserade. När den ena instansen tror sig spara blir skattebetalarens slutnota betydligt högre. Kraven och förväntningarna på myndigheter att samverka för att ge bästa möjliga stöd till personer med funktionsnedsättning måste skärpas.

Myndighetsutövning

De myndigheter som i allmänhet och i huvudsak påverkar en person med funktionsvariation som är i behov av samhällets stöd är Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen och kommunen. Det gemensamma för dessa är att de i sin myndighetsutövning genom beslut har mycket stark påverkan på en enskilds möjlighet att leva sitt liv efter sina egna förutsättningar.

Då myndigheterna gör egna rättsuttolkningar utifrån praxissättande domar och andra myndigheters agerande eller regeringssignaler så kan rättssäkerheten och begripligheten i beslut i vissa fall komma att ifrågasättas. När lagstiftaren, rättighetsbäraren eller allmänheten inte känner igen sig och sviktar i förtroendet är välfärdssamhället i risk.

Myndigheter som i ett och samma står för förslag till regeringen, utformande av praxis utifrån lagstiftning, beslutsfattande, uppföljning, granskning av sitt eget förfarande, återkrav av felaktiga stöd och beivrande av antagen brottslighet samt straffande i kommande ärenden är inte kompatibelt med en rättsstat. Delning av befogenheter, makt och utförande är viktigt för förtroendet för välfärden. Beslut som fattas och som rör enskilda måste vara transparenta, begripliga och rättssäkra. Det måste också vara olika instanser som fattar gynnande respektive missgynnande beslut inom det sociala välfärdsområdet.

Den liberala inriktningen är därför att återställa förtroende, höja rättssäkerheten och återskapa stabiliteten genom politiska reformer på myndighetsområdet. Om detta lägger vi ett skarpt yrkande i en separat motion.

Särskilt rörande IVO:s avgifter

Inspektionen för vård och omsorg, IVO, utfärdar idag tillstånd och tillståndsförändringar för bland annat aktörer som tillhandahåller assistans, ledsagning och stöd inom ramen för LSS. Det är av godo att det finns en initial tillståndsprövning för den som vill starta en verksamhet av den här karaktären och också av godo att en kontroll genomförs när sådan tillståndsbelagd verksamhet står i begrepp att ändras väsentligen. Prövningar avskräcker oseriösa aktörer och garanterar att den enskilde får bästa tänkbara service.

Att dessa tillstånd är förenade med avgifter kan till viss del förbättra den avskräckande effekten men det får inte för den sakens skull verka betungande för enskilda, ofta små, aktörer inom sektorn. Tillståndsavgifter för även enklare ändringar kan idag uppgå till 21 000 kronor – en förödande summa för en liten aktör.

Den 1 januari 2019 infördes avgifter för tillstånd och tillståndsförändringar från IVO för hemtjänst, assistans, avlösarservice, ledsagning eller annat stöd. Inför införandet hade regeringen lovat riksdagen att avgifterna skulle kunna differentieras, så att de blev lägre för mindre omfattande verksamheter. Uppdraget från regeringen blev det motsatta: varje ändring ska kosta 21 000 kronor. Samma avgifter gäller både stora och små verksamheter och för stora och små ändringar, oavsett hur obetydliga och lättkontrollerade de är, till exempel om det kommer en ny chef när någon går i pension eller blir långtidssjukskriven.

IVO har dock nu i en rapport föreslagit att avgifterna för just tillståndsförändringar ska avskaffas, något Liberalerna ser positivt på. Vi förväntar oss att regeringen respekterar myndighetens bedömning, står fast vid vad den tidigare sagt och inte blandar sig i denna nödvändiga regelförenkling.

Omprövningar och tidsbegränsade beslut

Den som har beslut om stöd från någon av insatserna i LSS har i de allra flesta fallen tidsbegränsade beslut (oftast kommunala insatser) eller beslut innehållande återkommande omprövningar (ofta beslut från Försäkringskassan men även kommunala beslut). Justitieombudsmannen har vid ett flertal tillfällen skarpt kritiserat detta som stridande mot lag. Trots detta fortsätter dessa beslut att fattas på liknande sätt.

Regeringen införde ett tillfälligt omprövningsstopp 2018 som till viss del har fått effekt. Omprövningar sker nu istället när myndigheten eller den enskilde anger ändrade förhållanden av något slag och då provas hela behovet, varvid kraftiga neddragningar är det vanligaste utfallet.

Detta sätt att hantera rättighetslagstiftningen strider mot lagstiftarens intentioner och mot de konventioner som Sverige ratificerat. Den liberala inriktningen är att ett heltäckande lagstiftat omprövningsstopp skall införas. Det innebär att avstämningstillfällen införs istället så att behovsuppfyllnaden kan följas upp. Vid ändrade förhållanden skall enbart ändringen behovsprövas, inte hela behovet. Ändrad lagstiftning eller praxisförskjutningar skall inte kunna återopas retroaktivt.

Förfarandet med tidsbegränsade beslut skall i möjligaste mån avskaffas genom att sådana beslut enbart skall fattas om man kan styrka att behoven är av övergående art. I dessa typer av beslut kan det även här vara lämpligt med avstämningstillfällen för att utvärdera om behoven uppfylls på bästa sätt.

LSS-inspektion

Assistansberättigade personer inom LSS har sedan 2014 minskat med cirka 1 650 med en statlig besparing på cirka 3,3 miljarder kronor. Ca 18 procent av de som sökt sjuk- eller aktivitetsersättning för att de på grund av varaktig sjukdom eller funktionsnedsättning inte kan arbeta har blivit av med den. Dessa siffror är Försäkringskassans egen statistik. Det är tydligt att Försäkringskassan och ett antal kommuner hamnat långt ifrån lagstiftningens intentioner och lagens bokstav. Detta är ett stort tapp i förtroendet för tryggheten i välfärden och måste snarast upprättas. LSS är en rättighetslagstiftning med höga intentioner som skall bibehållas.

Samtidigt kommer ständigt rapporter om bidragsbedrägerier, kriminellt fusk och oseriösa aktörer inom välfärdsområdet. Mycket är sant men det finns också många skrönor. Fusket inom assistansen antas vara omfattande, enligt regeringens utredningar och myndigheternas uppföljningar. Det förekommer att migranter med funktionsnedsättning tas till Sverige för att ansöka om LSS-stöd. Regeringens åtstramning av asylpolitiken har lett till en ökad efterfrågan på arbetstillstånd, liksom svarthandel med påhittade anställningar. Att funktionsnedsatta människor i behov av stöd har möjlighet att komma till Sverige och få hjälp kanske verkar human. Men socialpolitik är inte biståndspolitik. Dessutom utnyttjas dessa människor ofta, då assistansen uteblir trots utbetalningar från Försäkringskassan. Fuskarna drivs inte av en vilja att hjälpa utsatta människor – de vill mjölka den svenska välfärdsstaten på pengar. Gemensamt för allt detta är att de sänker tilltron till och förtroendet för välfärdens skyddsnät.

Den liberala inriktningen är att det behövs en LSS-inspektion, precis som vi har en skolinspektion. Det handlar om människors möjligheter att leva sina liv och det handlar om ett sorts svinn i fråga om våra värdefulla skattepengar. Kort sagt: Det handlar om

människors rättigheter, rättssäkerhet och respekt för skattepengar, dvs ordning och reda inom LSS.

LSS-inspektionens verksamhet skall bestå av flera olika delar. Det övergripande målet skall vara att bidra till att personer med funktionsnedsättning ska ha goda levnadsvillkor och kunna leva som andra. LSS-inspektionen skall ha två huvuduppgifter:

1. Inspektionen skall ta tillvara den enskildes insatsberättigades rättigheter gentemot myndigheterna i enlighet med rättighetslagstiftningens intentioner, de nationella målen för funktionshinderspolitiken och CRPD. Detta sker genom kvalitetstillsyn och kvalitetsuppföljning av verksamheterna oavsett driftsform. Det sker också genom en allmän rättshjälp för råd och stöd samt juridiskt bistånd vid överklagningar och liknande.
2. Inspektionen skall stoppa kriminalitet och fusk genom att tillse att den enskildes trygghet och säkerhet upprätthålls samt att välfärdssystemens integritet upprätthålls genom att oseriösa och kriminella utförare stängs av och ev. lagförs. Inspektionen skall beivra alla former av fusk och oegentligheter med fokus på utförare och inte rättighetsbärare.

Det är huvudmännen för LSS, det vill säga staten för huvuddelen av assistansen och kommunen för de andra nio insatserna, som har ansvar för kvalitet och rätt utförande. LSS-inspektionens roll är att granska, kontrollera och följa upp att lagens intentioner följs och den enskildes rättigheter uppfylls.

Inspektionen skall också få uppdraget att leda en allmän rättshjälp för stödberättigade som drabbats av myndigheters avslag och neddragningar. I samband med tillsyn och kvalitetsgranskning skall LSS-inspektionen ge råd och vägledning om vad Försäkringskassan eller kommunen behöver rätta till utifrån de krav som finns i lagstiftningen. Man skall också ge råd och stöd till LSS-berättigade inom ramen för rättshjälpen.

Rättshjälpen måste vara en självständig funktion vid inspektionen. LSS-rättshjälpen skall vara oberoende och utsedd av regeringen och ta ställning till anmälningar om kränkningar av den enskildes rättigheter i beslut eller utförande. Ytterst skall skadestånd kunna krävas från huvudmannen och/eller utföraren. Den skall också driva ärenden mot såväl kommuner som Försäkringskassan. Inspektionen skall också i denna del ha till uppgift att informera om den lagstiftning som gäller och den enskildes rättigheter.

LSS-inspektionen kommer fullt utbyggd att vara en regelbunden tillsyn som måste beröra alla myndighetsutövande beslutsfattare och alla utförare och insatser inom LSS, såväl kommunala och statliga som privata. Verksamheterna är komplexa och behöver granskas på en rad punkter, exempelvis inom vilka områden insatser och verksamheter uppfyller de nationella kraven och målen.

LSS-inspektionen måste kunna använda sanktioner och trycka på så att en huvudman förbättrar sin verksamhet. Om huvudmannen inte vidtar åtgärder eller grovt åsidosätter sina skyldigheter kan LSS-inspektionen besluta om vite eller åtgärder på huvudmannens bekostnad. För privata utförare skall tillstånd kunna dras in.

Alla ska kunna lämna uppgifter om missförhållanden inom verksamheter eller i beslutsfattande till LSS-inspektionen. Det kan till exempel handla om kränkningar av rättigheter eller om uteblivet stöd till en berättigad men också om andra problem. Inspektionen skall i sitt andra uppdrag ta emot anmälningar om misstanke om kriminalitet och fusk. I denna verksamhet skall myndigheten vara enbart delvis utredande. Samarbete med andra myndigheter är viktigt.

Inrätta ett vardagsstöd

LSS består av fler insatser som behöver utvecklas. Dels måste hanteringen av ledsagarservice ses över. Neddragningarna inom ledsagarservicen har varit drastiska och måste få ett stopp. Situationen med LSS-boenden är komplex. Insatsen behövs men måste uppdateras utifrån de brister som finns och FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Den liberala inriktningen att fler ska kunna få personlig assistans – men stödet behöver också bli bättre till dem som har mindre omfattande funktionsnedsättningar. Därför vill Liberalerna inrätta vad vi kallar ett vardagsstöd. Vardagsstödet ska kunna handla om praktisk hjälp i hemmet, motivationsåtgärder, ledsagning, stöd vid föräldraskap m.m. Idag får dessa personer ofta en kontaktperson, hemtjänst eller boendestöd via socialtjänsten och ledsagning enligt LSS. Genom att slå ihop dessa fyra insatser – ledsagning, kontaktperson, hemtjänst och boendestöd – till en insats inom LSS blir stödet mer flexibelt för den som behöver stöd och mer makt ges till den enskilde. Givetvis skall den enskilde ha möjlighet att välja vem som utför stödet och i huvudsak när och var det ska ske.

Personlig assistans

De senaste årens snäva bedömningar av vem som får rätt till personlig assistans går inte i linje med lagstiftarens intentioner med reformen. Försäkringskassan och kommuner hänvisar till ändrad rättspraxis. Det är sant att rättspraxis har ändrats men lagarna har inte gjort det. Förarbetena till lagtext gäller fortfarande. Det är den juridiska tillämpningen som förändrats i en synnerligen olycklig inriktning. Självfallet finns det en politisk dimension av den förändrade rättspraxisen. Regeringen har underlåtit att raskt och aktivt göra något åt problemen och även underblåst utvecklingen. Detta har till viss del hejats under innevarande mandatperiod. Men reformen hade innan januariavtalet slöts tillfogats allvarliga skador. Som en punkt i januariavtalet har det varit att påbörja återupprättande av LSS och den personliga assistansen. Viktiga steg har tagits. Men mycket arbete återstår. Det finns betydande åsiktsskillnader mellan regeringen och Liberalerna rörande hur reformen långsiktigt ska tryggas.

Den liberala inriktningen är bland annat att staten ska stå som ensam huvudman för den personliga assistansen för att trygga likställigheten över landet, säkra ekonomin och göra det enkelt för den enskilde. Detta innebär att ett stort arbete först måste göras för att säkra behovsbedömningarna och trygga rättssäkerheten. Syftet är att fler skall få personlig assistans och att processerna skall vara transparenta och förutsägbara.

Indelningen i behov, grundläggande behov, integritetsnära och ”god kännedom” är enbart ett sätt att förminska den enskildes behov. Det tillfredsställer enbart ett administrativt system och behöver tas bort ur lagstiftningen. Uppdelningen i olika behovskriterier bör ersättas av en bedömning av helhetsbehovet i jämförelse med att kunna leva ett gott liv utifrån sina förutsättningar. Stödet skall leda till att den enskilde kan bli sitt bästa jag.

LSS-boenden

De olika boendeformer som omfattas av LSS – korttidsvistelse utanför det egna hemmet, boende i ett familjehem eller i en bostad med särskild service för barn eller

ungdom, en bostad med särskild service för vuxna eller en annan särskilt anpassad bostad – kallas här i korthet LSS-boenden.

Dessa boendeformer skall erbjudas dem som vill ha dem, behöver dem för sin trygghet eller inte kan bo i något annat boende av något annat skäl, men de får inte påtvingas dem som önskar bo i ett eget boende med stöd av exempelvis personlig assistans. LSS är en rättighetslagstiftning som ska utgå ifrån och respektera den enskildes behov och önskemål.

Effekten av att så få beviljas assistans är att ofriheten för personer med funktionsvariation ökar. Fler tvingas flytta till olika typer av boenden eller hänvisas till hemtjänst enligt SoL, vilket är en helt annan typ av insats som oftast inte alls varken lämpar sig eller ger rätt stöd till personer som omfattas av LSS personkretsar.

Den stora majoriteten av alla LSS-boenden bedriver fantastisk verksamhet där behovet hos de boende alltid respekteras och sätts i första rummet, där alla behandlas och lever som enskilda individer och inte en grupp och där personalen får kontinuerlig och adekvat kompetensutveckling. Men dessvärre finns det också verksamheter med stora brister. Ett antal allvarliga fall av missriktad vård på gränsen till övergrepp mot personer med funktionsnedsättning har uppmärksammats i media. Vårdpersonal och kommunala tjänstemän har i uppgift att värna om personer med funktionsnedsättningar och har befogenheter att agera för att skapa en trygg och meningsfull miljö men gör uppenbart inte detta överallt och alltid. Regeringen måste agera och klargöra var ansvaret ligger och att det ansvaret tas på allvar. Kontroll, transparens och en systematisk tillsyn som gör att det aldrig kan ske. Det finns en brist på LSS-boenden för personer som vill ha dem och behöver dem. Det finns dessutom en stor variation i tillgången och kvalitén mellan kommunerna. Här krävs en övergripande lägst nivå som garanterar tillgång och kvalitet.

Utbildning och kompetens

En hörnsten och grundförutsättning för kvalitet i all verksamhet som berör personer med funktionsnedsättning är kompetent personal. Det gäller inom den direkta LSS-verksamheten men även inom exempelvis färdtjänst, skola, räddningstjänst samt rätts- och polisväsende. Det är också avgörande att tjänstemän vid olika myndighetsnivåer – nationellt, regionalt och kommunalt – besitter rätt kompetens för att bemöta, samtala med, utföra olika insatser och bedöma det individuella behovet av insatser på ett transparent, begripligt och rättssäkert sätt.

Socialstyrelsens lägesrapport för 2019 ”Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning” visar att personer med funktionsnedsättning är mer utsatta för våld än andra. En rapport från samma myndighet 2021 visar att lex Sarah-anmälningarna sedan dess har fortsatt att öka och att covid19-pandemin särskilt blottat ojämlikheten; personer med funktionsnedsättning har dött i högre utsträckning än andra under pandemin. Trots det saknar många kommuner rutiner för att upptäcka våldsutsatthet inom LSS-verksamheter. Endast en tredjedel av kommunerna använder de standardiserade bedömningsmetoder som Socialstyrelsen rekommenderar för att upptäcka våldsutsatthet hos enskilda vuxna inom LSS. Många kommuner saknar dessutom rutiner för hur de ska agera vid indikation på våldsutsatthet. Nationell uppföljning av nationella mål för att säkerställa att alla inblandade instanser, t.ex. kommunerna, fullföljer sina skyldigheter att arbeta förebyggande och vidta åtgärder när en person med funktionsnedsättning är våldsutsatt.

Liberalerna är kritiska till hur ”inkluderingsstanken” har tillämpats i alltför många kommuner och skolor, där det har inneburit att alla elever ska lära sig samma sak, på samma tid, i samma klassrum. Av rädsla för att barn med olikheter och svårigheter skulle stigmatiseras så skulle specialklasserna och speciallärarna bort och klassläraren skulle fortsättningsvis hantera alla barn, oavsett förutsättningar, i ett och samma klassrum. Det kallades inkludering, men effekten har blivit den rakt motsatta. Det har inte minst drabbat barn med olika funktionsvariationer, oftast neuropsykiatriska, NPF, som fått otillräckligt stöd. Att få sin undervisning i storgrupp kan vara outhärdligt för många elever med NPF, med frånvaro och skolmisslyckanden som följd. Inkluderingen har lett till exkludering. En del i detta är att utforma skolans lokaler på ett mer ändamålsenligt sätt som stärker inlärningsprocesserna hos alla elever och gynnar arbetsro och arbetsmiljö i skolan.

Det behöver bli mer accepterat med särskilda undervisningsgrupper i svensk skola, där de elever som behöver mer stöd eller en lugnare miljö kan få det. Skola och förskola måste ha rutiner för att tidigt upptäcka ”osynliga” funktionsnedsättningar som NPF eller dyslexi. Ingen ska behöva gå år efter år med stämpeln ”ouppfostrad” eller ”korkad”. Med tidiga insatser får barnen bättre förutsättningar att utvecklas. Kommuner som har NPF-certifierat sig enligt en standard framtagen av SKR har visat att undervisning avsevärt kan förbättras. Norrtälje är ett gott sådant exempel.

Det behövs också specialskolor och resursskolor för elever med de allra största svårigheterna, till exempel omfattande funktionsnedsättning. Den trend som svept över svenskt skolväsende där dessa skolenheter har avvecklats har varit olycklig. Såväl den anpassade skolan som specialskolan ska vara kvar som egna skolformer, men det är önskvärt att dessa är samlokaliserade med andra skolformer och att eleverna har en del gemensamma aktiviteter. Bristande fysisk tillgänglighet är däremot aldrig ett godtagbart skäl att placera en elev i en särskild skola.

Idag finns fyra så kallade RH-gymnasium i Sverige, lokaliserade till Umeå, Stockholm, Göteborg och Kristianstad. Dessa skolor är specialanpassade till en särskild grupp funktionsvarierade elever och även om de är vitt spridda i landet behöver familjer antingen flytta eller låta sina barn bo på elevhem i samband med skolan. Även om vissa elever kan uppskatta ett sådant internatliknande arrangemang kan det inte väntas att den som inte har möjlighet att eller inte känner sig trygg med att vara långt ifrån sitt hem ska tvingas resa för att gå i gymnasiet. Liberalerna vill därför arbeta för att så långt som möjligt erbjuda alternativ till dessa gymnasier, integrerade i andra befintliga skolformer.

Den anpassade skolan ska inte vara en återvändsgränd. Även en särskoleutbildning ska, eventuellt efter komplettering, kunna leda till behörighet till vidare utbildning. Det behövs fler utbildningsvägar för unga med intellektuell funktionsnedsättning, till exempel inom yrkeshögskolan, folkbildningen och lärlingsutbildningen och genom anpassade högskoleutbildningar.

Under många år har den anpassade skolans elever påtalat att skolformens namn är stigmatiserande och ger negativa associationer. Eleverna har därför efterfrågat ett byte av namn på skolformen. Detta lyfts inte minst fram i SOU 2011:8 ”Den framtida gymnasieanpassad skolan”, där det även konstateras att tre av sex undersökta kommuner valt att undvika särskolebeteckningen.

Elever ska vara och känna sig välkomna och inkluderade i skolan, oavsett skolform

Inkluderingsstanken har kommit att missbrukas och gått för långt; de svagaste eleverna som skulle inkluderas har istället exkluderats från möjligheten att få med sig den kunskap de har rätt till. Jämlikhet kan inte vara att alla barn till varje pris ska undervisas i ett och samma klassrum. Jämlikhet är att alla barn får med sig kunskap från skolan. Det behövs fler särskilda undervisningsgrupper i grundskolan, exempelvis för elever med inlärningssvårigheter eller skadligt introverta eller extroverta elever.

Fler kan behöva gå ett extra år i grundskolan. Detta bör ske så tidigt som möjligt i skolan. Det behövs också fler specialskolor och resursskolor/resursklasser för elever med de största svårigheterna. Det är en given utgångspunkt att såväl den anpassade skolan som specialskolan ska vara kvar som egna skolformer.

Tillgänglighet i skolan

Alltför många skolor har fortfarande alltför bristande tillgänglighet. Detta gäller den synliga fysiska tillgängligheten men även den osynliga men alltmer aktuella kognitiva tillgängligheten. Många unga med funktionsnedsättningar kan på grund av otillgängliga lokaler inte gå i samma skola som sina syskon eller kamrater. Istället skjutsas de dagligen långa sträckor till andra skolor.

I värsta fall ökar segregeringen än mer när det är dags för gymnasiestudier. De otillgängliga skolorna är naturligtvis stängda också för lärare och annan personal med motsvarande funktionsnedsättningar. Även föräldrar med funktionsnedsättning begränsas i sitt fria val av skola för sina barn.

Lösningar kan handla om fysisk tillgänglighet, men också om sådant som att färgkoda korridorer så att den som har orienteringssvårigheter kan hitta och att den akustiska miljön ska fungera för den som har en hörselnedsättning eller perceptionsstörningar. Den som har en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning behöver miljöer där det går att hitta lugn och ro, både för studier och på raster. De åtgärder som vidtas för att öka tillgängligheten utgår ofta från enskilda elevers behov och inte från ambitionen att generellt tillgängliggöra skolan.

Den bristande tillgängligheten innebär att ungas möjlighet att välja skola begränsas, liksom deras möjlighet att tillgodogöra sig undervisningen och att vara socialt delaktiga. Barn med funktionsnedsättning kan inte vara med sina klasskamrater på rasterna eftersom skolgården och lekredskapen är otillgängliga.

I den miljö där unga vistas en stor del av sin tid måste tillgängligheten vara god – för eleverna men också för lärare och annan personal och för föräldrar. Skollagen kräver att skolor ska vara ändamålsenliga. Tolkningen av detta innebär dock i praktiken att friskolor tillåts bedriva sin verksamhet i otillgängliga lokaler. Även skolan omfattas av den nya bestämmelsen om bristande tillgänglighet som diskriminering. Det är bra men otillräckligt. Det räcker inte att kräva tillgänglighetsanpassning vid om- eller tillbyggnad. Regeringen bör skyndsamt tillse att skollagen förtydligas så att det framgår att alla skolor som huvudregel ska uppfylla krav på grundläggande tillgänglighet.

Rätten till språk och kommunikation

Det är en mänsklig rättighet för döva och hörselskadade att få utbildning på de mest ändamålsenliga språken för kommunikation. Kommunikationen ska fungera mellan

eleven, lärare och personal utan språkliga hinder. En tillgänglig kommunikation i skolan är avgörande för elevernas akademiska och sociala utveckling.

Sverige har förbundit sig att följa FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Konventionen är tydlig när det gäller barns rätt till utbildning på ändamålsenligt språk, format och medium, där teckenspråk och punktskrift nämns specifikt.

I artikel 24 uttrycks att konventionsstaterna ska ”säkerställa att utbildning av personer, särskilt av barn med synskada eller dövblindhet eller som är döva eller hörselskadade, ges på de mest ändamålsenliga språken, formerna och medlen för kommunikation för den enskilde och i miljöer som maximerar akademisk och social utveckling.” Rätten till punktskriftsundervisning regleras inte i dagsläget i skollagen.

Runt 1 500 personer i Sverige kan läsa och skriva punktskrift. Alla gravt synskadade och blindas ska kunna kommunicera med ett eget skriftspråk. För blindas och gravt synskadade barn, unga och vuxna är punktskriften det läs- och skriftspråk som ger möjlighet till ett aktivt liv med utbildning, arbete och fritid.

Förr skickades blindas elever till specialskolor långt ifrån hemmet. Nu går blindas barn i vanlig skola med seende klasskamrater. Detta är positivt, men det finns brister i hur synskadade barn och ungdomar lär sig punktskrift. Det händer att elever med grav synnedsättning hänvisas till att enbart lyssna på talböcker eller använda datorer med talsyntes. Om man inte tidigt tränar punktskrift kan det leda till att barnen väljer talet framför punktskriften. Det kan kännas enklast på kort sikt men leder till stora problem längre fram i livet. Samtidigt är det få som förlorar synen i vuxen ålder som får en ordentlig utbildning i punktskrift. Punktskrift finns i böcker och tidskrifter, på läkemedelsförpackningar, hissknappar, bankomater och skyltar och på flera andra ställen i det offentliga rummet.

Döva, hörselskadade och barn med teckenspråkiga anhöriga har laglig rätt att få lära sig det svenska teckenspråket. Men dagens utbildningssystem gör det svårt för barnen att få tillgång till undervisning och utveckling i teckenspråk. Trots att det svenska teckenspråket är jämställt med de nationella minoritetsspråken ges det inte samma status, vilket inskränker barns rätt till teckenspråk.

De flesta barn med hörselnedsättning går idag i kommunala skolor, ofta utan möjlighet att lära sig och utveckla teckenspråk tillsammans med andra. För döva och hörselskadade elever som lärt sig teckenspråk ges en ovärderlig tillgång till ett visuellt språk som inte ställer krav på att höra. Tvåspråkighet (svenskt teckenspråk och svenska) ger möjlighet att välja språk beroende på situation.

Barn till teckenspråkiga föräldrar har rätt att lära sig det svenska teckenspråket som modersmål i skolan men hindras alltför ofta till exempel för att elevantalet är för lågt eller att det saknas teckenspråkslärare. I rapporten Med blick på modersmålet från Språkrådet och Institutet för språk och folkminnen uppmärksammas dagens brister som försvårar tillgången till undervisning i svenskt teckenspråk: ”Fler barn får teckenspråksundervisning idag men den ökningen har skett från en mycket låg nivå och andelen barn som får teckenspråksundervisning är fortfarande låg.” Även om trenden alltså är något positiv är andelen barn som får den undervisning de har rätt till för låg. Idag råder det en alarmerande brist på teckenspråkslärare och utan teckenspråkslärare kan ingen undervisning i ämnet teckenspråk erbjudas till barnen. Idag råder det en alarmerande brist på teckenspråkslärare och lärare som talar teckenspråk. Utan dessa lärare kan ingen undervisning i ämnet teckenspråk eller undervisning på teckenspråk erbjudas barn.

Det är dessutom relativt komplicerat att studera till teckenspråkslärare då sviktande studentunderlag gör att utbildningar ofta går på halvfart och inte sällan ställs in helt. Det finns inte heller något program för att bli teckenspråkslärare eller speciallärare med teckenspråkskompetens, vilket innebär att de få studenter som väljer dessa utbildningsvägar är hänvisade till att sätta ihop sina egna examina. Eftersom det svenska teckenspråket är jämställt med de nationella minoritetsspråken bör rätten till modersmålsundervisning i det svenska teckenspråket stärkas på samma sätt som föreslagits för minoritetsspråken. En teckenspråkslärarutbildning måste inrättas snarast för att stärka barns rätt till teckenspråk och främja utbildning i teckenspråk. Kommuner ska se till att barn som önskar teckenspråk i skolan erbjuds detta.

Stärk lärarutbildningen

För att få en lärarexamen måste studenter idag visa förmåga att identifiera och i samverkan med andra hantera specialpedagogiska behov. Det kravet behöver skärpas och förtydligas. Alla lärare ska ha grundläggande kunskaper i hur de ska arbeta med elever med funktionsnedsättning, med insikten att detta inte nödvändigtvis innebär ett specialpedagogiskt behov. En elev med rörelsehinder eller en synnedsättning kan till exempel behöva hjälpmedel och en tillgänglig fysisk miljö utan att för den skull behöva någon särskild anpassning av själva undervisningen. Även rektorsutbildningen måste innehålla tydliga krav på kunskaper om elever med funktionsnedsättning.

Idrott och hälsa – också för elever med funktionsnedsättning

Barn med funktionsnedsättning har samma rätt som andra barn att delta i skolans alla ämnen och samma behov av att lära och utvecklas. Men ett ämne där det särskilt slarvas med det är idrott och hälsa. Många elever deltar inte alls i undervisningen, varken på lektioner eller på friluftsdagar. De ”befrias” – rakt in i en ohälsosfälla.

Den som är utestängd från undervisningen får sämre förutsättningar för en hälsosam och aktiv livsstil – trots att den som har en funktionsnedsättning inte sällan har större behov av fysisk aktivitet för att behålla och utveckla sina förmågor. Även den anpassade skolan misslyckas, trots sin specialisering, med fysisk aktivitet för sina elever.

Alla barn har rätt att delta i idrott och hälsa och på friluftsdagar. Det är skolans ansvar att anpassa undervisningen så att alla kan delta utifrån sina förutsättningar. Vi har redan konstaterat att skolor ska vara tillgängliga. Det gäller förstås också lokalerna för idrott och hälsa. Lärare i idrott och hälsa ska få utbildning och fortbildning i hur undervisningen kan anpassas utifrån olika elevers förutsättningar.

Idrott, rörelse och gemenskap i mer generell bemärkelse är viktiga delar i en människas välbefinnande och bidrar till god hälsa. Idrottsrörelsen måste bli bättre på att inkludera personer med funktionsnedsättning. Idrotten har omkring två miljarder kronor per år i statsbidrag, ett omfattande stöd från kommunsektorn samt förmånliga skatteregler. En enig riksdag har vid flera tillfällen tydligt markerat att ett mål för statens stöd till idrotten är idrott för alla. I målformuleringen nämns särskilt personer med funktionsnedsättning. Trots detta är idrott för personer med funktionsnedsättning satt på undantag, och där det finns sker det ofta som en verksamhet skild från andra.

Liberalerna välkomnar därför Riksidrottsförbundets arbete för att implementera en handlingsplan för idrott för personer med funktionsnedsättning och hoppas att den innebär tydliga förbättringar framöver. Regeringen bör överväga en öronmärkning av medel framgent.

Anpassade lekplatser

Även när det kommer till anpassning av lekplatser saknas i alltför många fall ett funktionsrättsperspektiv. Att få gunga, klättra eller delta i lek med andra barn är en viktig del av att vara barn och har dessutom goda hälsoeffekter. På olika håll i landet finns redan idag funktionsanpassade lekplatser, lekplatser som ofta uppskattas av barn även utan funktionsvariation. Boverkets byggregler¹ rörande funktionalitet och tillgänglighet gäller i skäligen utsträckning även lekplatser. Alltmedan det inte kan väntas att alla lekplatser ska anpassas efter alla behov behövs någon form av samordning för att barn med funktionsvariation inte ska stå utan möjlighet att leka. Liberalerna föreslår därför att regeringen uppdrar åt en lämplig myndighet att genomföra en inventering av landets funktionsanpassade lekplatser samt gör den framkomna informationen känd för den enskilde.

Mer samordning och tydligare riktlinjer kring hjälpmedel

Villkoren för hjälpmedel är alltför olika över landet, och landstingens förskrivning är inte sällan så snål att det kan ifrågasättas om den är i enlighet med lagstiftarens intentioner. Det är oacceptabelt att tillgången till och egenavgifterna för hjälpmedel avgörs av var man bor. Därför behövs nationella riktlinjer som anger en lägstanivå både vad gäller vilka hjälpmedelsgrupper som tillhandahålls och hur höga egenavgifter och hjälpmedelshyror som tas ut av användaren. Det bör övervägas ett särskilt nationellt högkostnadsskydd för hjälpmedel samt en samordning av samtliga högkostnadsskydd så att den samlade effekten räknas in för den enskilde. Myndigheten för delaktighet bör ges ett samlat ansvar för de nationella riktlinjerna och värderingarna av hjälpmedelsfrågorna.

I Hjälpmedelsutredningens betänkande SOU 2017:43 konstateras att mycket få landsting förskriver så kallade fritidshjälpmedel, trots att det framgår tydligt av hälso- och sjukvårdslagens förarbeten att skyldigheten att förskriva hjälpmedel bland annat omfattar hjälpmedel för normala fritids- och rekreationsaktiviteter. Liberalerna delar utredningens bedömning att lagen bör förtydligas på denna punkt. Att kunna leva ett aktivt liv också på fritiden är en självklar del av ett värdigt liv och ofta nödvändigt för att på sikt kunna behålla hälsan.

Den som behöver hjälpmedel ska ha ett avgörande inflytande över vilket hjälpmedel som tillhandahålls. De problem som funnits med fritt val av hjälpmedel bör kunna åtgärdas utan att återgå till gamla fyrkantiga modeller. Att det blir krångligare för myndigheter får inte vara ett skäl att begränsa människors självbestämmande. Det ska också vara möjligt för den som vill att få en personlig hjälpmedelsbudget.

Ny teknik ska utnyttjas och teknikutveckling ytterligare stimuleras. 3D-skrivare och scannrar gör att detaljer, som till exempel ortoser och proteser, enklare och billigare kan bli individuellt anpassade. Utvecklingen av robotar och system för övervakning inom omsorgen går snabbt. Som exempel kan nämnas robotar som kan användas vid kommunikation med en enskild, som ett äthjälpmedel, vid toalettbesök, vid träning och rehabilitering, som ersättning för förlorade kroppsdelar eller i rörelseassisterande syfte, som sällskap eller för att undvika tunga lyft för vårdpersonal. Kameraövervakning har kommit som alternativ eller komplement vid övervakning av en vårdtagare och kan vara

¹ <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/lov--byggande/tillsyn/exempel-pa-tillsynsomraden/lekplatser/krav-pa-lekplatser/>.

ett sätt att öka tryggheten för individen som använder den men också för att effektivisera omsorgen.

En rad lagar reglerar tillhandahållandet av hjälpmedel som de ovan nämnda, och olika myndigheter har ansvar för kvalitetssäkring, tillsyn och kunskapsförmedling. Även ansvaret för förskrivning är delat på många olika myndigheter. Det gör att det finns risk för att frågeställningar ramlar mellan stolarna. En sådan fråga är behovet av etisk bedömning av värdet för en vårdtagare när exempelvis en robot tas i bruk eller kameraövervakning installeras. Krav på etisk bedömning vid användning av robotar och automatisk övervakning framgår inte tydligt av gällande lagstiftning. En genomgång behöver därför göras för att se var kompletteringar behövs för att därefter införas. Det behöver också tydliggöras vilken myndighet som har ansvar för att säkerställa om det utifrån etiska utgångspunkter är försvarbart att införa en robot eller ett system för automatisk övervakning i omsorgen liksom i hälso- och sjukvården.

Människor med funktionsnedsättning och deras anhöriga har sämre hälsa och sämre tillgång till vård än övriga befolkningen. Detta enligt ett antal uppföljningar från Myndigheten för delaktighet. Det är naturligtvis fullständigt oacceptabelt. Alltför många människor med funktionsnedsättning är åsidosatta idag, och detsamma gäller deras anhöriga. Människor som de senaste åren har förlorat sin frihet måste ovillkorligen få sina liv tillbaka. Det finns otaliga återställningar och förbättringar som måste göras. Myndigheten för delaktighet har påvisat hur det ser ut. Nästan varannan skattar sitt allmäntillstånd som dåligt, många får mindre vård och äldre läkemedel. Diabetes, dåliga tänder, värk, astma, psykisk ohälsa och högt blodtryck är vanligare än hos andra. Det behövs betydligt mer kunskap om detta bland hälso- och sjukvårdens personal. Vi liberaler vill höja kompensnivån generellt inom vården rörande personer med olika funktionsvariationers särskilda förutsättningar för att beskriva sitt hälsotillstånd och de konsekvenser som det får. Liberalerna vill även se riktade hälsoundersökningar för att upptäcka ohälsa och behandla den tidigt.

Jobb och försörjning på lika villkor

I vårt samhälle är arbetet en viktig del av livet och vuxenidentiteten. Att ha ett arbete är ett medel för att kunna leva ett fullvärdigt liv. Det handlar om förankring, livskvalitet och tillhörighet, om rätten att vara inkluderad i samhället och om att ha en egen försörjning.

En funktionsnedsättning innebär inte nödvändigtvis en nedsatt arbetsförmåga. Ofta handlar det helt enkelt om att hitta ett arbete som är lämpligt utifrån individens egna förutsättningar. I andra fall kan funktionsnedsättningen fullt ut kompenseras med hjälpmedel eller andra anpassningar. De allra viktigaste åtgärderna för att minska klyftorna i sysselsättning mellan personer med olika funktionalitet handlar därför om matchning och tillgänglighet och om att motverka fördomar och diskriminering.

Enligt Arbetsförmedlingen (2018) har många i gruppen personer med funktionsnedsättning kompetens inom områden med bristyrken, såsom hotell och restaurang, barnomsorg, bygg och anläggning, hälso- och sjukvård och läraryrken. Det är en stor brist att många personer med rätt kompetens uppenbarligen inte har kunnat få anställning trots arbetskraftsbehov. Arbetsgivare måste bli bättre på att anställa personer med funktionsnedsättning, och här har den offentliga sektorn ett särskilt ansvar att agera som förebild och föregångare. Kommuner och landsting står också inför ett stort behov av arbetskraft, där det finns mycket att vinna på att göra arbetslivet tillgängligt för fler.

Men en del behöver mer stöd för att få ett arbete. Idag läggs omkring 20 miljarder kronor per år på olika arbetsmarknadspolitiska insatser för personer med funktionsnedsättning, medan sjuk- och aktivitetsersättningen kostar 50 miljarder kronor per år. Människors frihet och självständighet skulle sannolikt öka om man vågade försöka att vända på proportionerna. Det borde vara möjligt att lägga mer offentliga medel på att stödja att människor får göra något meningsfullt i gemenskap med andra, och lite mindre på att de ska klara försörjningen när de är sysslösa utanför, och det bör vara ambitionen och utgångspunkten för alla reformer på dessa områden. Aktivitet och gemenskap ska alltid prioriteras före passivitet och utanförskap, också för den som är långt ifrån den reguljära arbetsmarknaden.

Idag finns det många och krångliga stöd för personer med funktionsnedsättning – så krångliga att knappt ens Arbetsförmedlingens experter hittar rätt bland dem. Det gör det svårare att få rätt stöd för dem som behöver det. Insatserna behöver bli färre och mer flexibla och ansvaret samlas hos den nya myndigheten. Stöd i form av Supported Employment/SIUS bör särskilt prioriteras. Samhall ska tydligt vara till för dem som på grund av funktionsnedsättning står långt ifrån arbetsmarknaden.

Arbetsförmedlingen bör få ett samlat ansvar för utslussningen av unga på arbetsmarknaden. Det innebär bland annat att den bör ta över ansvaret för aktivitetsersättningen.

Möjligheterna att kombinera sjuk- och aktivitetsersättning med arbete (med eller utan lönesubvention) ska öka. Visionen är att ersättningsgraden i princip bör kunna variera steglöst. Det ska vara möjligt att arbeta mer vissa perioder och mindre andra – vissa med funktionsnedsättning kan ha mer ork vissa dagar och veckor än andra.

Att personer med intellektuell funktionsnedsättning sammantaget inte ges samma möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden slår hårt mot individen men är också ett slöseri med mänskliga resurser ur ett samhällsperspektiv. Samhället behöver bli bättre på att ta tillvara människors kompetens. Det är också en fråga om rättigheter. Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning trycker i artikel 27 på frågan om arbete ur olika aspekter.

Daglig verksamhet har väldigt olika utformning, utbud och regelverk i olika delar av landet samtidigt som det är alldeles för låg kvalitet i många kommuner. Liberalerna vill att det ska bli vanligare med daglig verksamhet på vanliga arbetsplatser. Dels är det ofta mer meningsfullt för deltagarna och för arbetsplatserna, dels kan det ibland fungera som ett första steg till en anställning. Även de i LSS personkrets 3 borde få rätt till daglig verksamhet.

Att skapa ett samhälle som är tillgängligt för alla är avgörande för varje samhälle som vill främja människors delaktighet och lika möjligheter. Under lång tid har personer med sjukersättning eller aktivitetsersättning halkat efter i ekonomisk standard vid jämförelse med löneutvecklingen i Sverige. Myndigheten för delaktighet (2018) illustrerar tydligt de ökade skillnaderna i ekonomisk standard mellan denna grupp och befolkningen i övrigt.

Att leva under knappa ekonomiska förhållanden medför stora konsekvenser i en människas liv. Vid en kortare tidsperiod blir konsekvenserna mindre kännbara. Men för personer som under större delen av eller hela sitt vuxna liv står utanför arbetsmarknaden, för att de inte kan eller av olika skäl inte har givits möjligheten att få ett lönearbete som passar deras förmåga, påverkas livsförutsättningarna kraftigt. Vardags- händelser som många tar för givet, såsom bio- och cafébesök, resor till släkt i andra

delar av landet eller inköp av ett par skor, kan vara uteslutna på grund av de knappa ekonomiska resurserna.

Personer som har en intellektuell funktionsnedsättning och bor i en bostad med särskild service enligt LSS har låga inkomster och små möjligheter att påverka sin ekonomiska situation. Behovet av stöd och hjälp medför att valfriheten vad gäller bostadens läge och pris är mycket begränsad för dessa personer, som också är beroende av de sociala ersättningssystemen för sin försörjning. Det kommunala självstyret medför att utgifterna för den enskilda personen kan se olika ut beroende på var man bor i landet. Det behövs en översyn av hur kommunerna tillämpar merkostnadsprincipen och regelverken för förbehållsbelopp i LSS och socialtjänstlagen.

Samhall måste återgå till sitt grunduppdrag

Samhall AB ska vara en avgränsad men viktig del av en jobbskapande helhet för personer med funktionsvariation. När bolaget grundades för drygt fyrtio år sedan var avsikten att skapa meningsfulla och utvecklande arbeten för personer med fysiska och intellektuella funktionsnedsättningar som leder till en nedsatt arbetsförmåga och som därför har svårt att hitta jobb på den vanliga arbetsmarknaden. På så sätt har bolaget utgjort ett ovärderligt stöd för många.

På senare år har verksamheten dock blivit alltmer splittrad. Samhall har styrts mot att sysselsätta andra målgrupper med en annan typ av uppgifter. Detta efter att verksamheten vidgats till att även inkludera nyanlända och personer som inte talar svenska. Det drabbar såväl personer med funktionsnedsättningar, som inte får det stöd de har rätt till, som nyanlända, som får helt fel integrationsåtgärder. Personer med funktionsnedsättning har trängts undan från arbete, medan nyanlända låses in i subventionerade jobb.

Orsaken till Samhalls utveckling är den undermåliga statliga styrningen. Idag styrs bolaget av både hårda avkastnings- och tillväxtkrav – krav som gör att det inte är individernas behov av stöd och anpassning av en arbetsplats som styr företagets verksamhet. Det här får oerhörda konsekvenser för personer med funktionsnedsättning som står långt bort från arbetsmarknaden. Även för konkurrensen inom flera branscher har Samhalls expansion verkat negativt – inte minst på städmarknaden där Samhall tack vare sin storlek och backning av offentliga medel kan pressa priser och snedvrider konkurrensen på ett sätt som driver andra företag i konkurs.

Liberalerna har länge arbetat för en förbättrad reglering av Samhall. 2019 riktade riksdagen, på initiativ av Liberalerna, ett tillkännagivande till regeringen om att göra en översyn av Samhalls uppdrag mot bakgrund av indikationer på att insatserna inte når rätt målgrupp. Mot bakgrund av detta har en överenskommelse träffats med regeringen om en ändring av förordningen (2017:462) om särskilda insatser för personer med funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga. Ändringen, som trädde i kraft i juni i år, innebär ett tydliggörande av att enbart personer med funktionsnedsättning och som har nedsatt arbetsförmåga ska hänvisas till Samhall. Med detta följer också att Arbetsförmedlingens handlägningsrutiner vid bedömning av anvisningar till skyddat arbete hos Samhall förtydligas. Arbetsförmedlingen har även fått ett antal uppdrag att se över sin anvisning till Samhall AB i sitt regleringsbrev för 2021.

Trots att initiativ har tagits för att förbättra och renodla verksamheten är utvecklingen fortsatt mycket oroande. Vittnesmål finns i media om att ”svaga personer med funktionsnedsättning sorteras bort” i syfte att Samhall ska kunna vinna större uppdrag. Det finns också vittnesmål om dålig arbetsmiljö, där exempelvis personer med behov av

tydliga instruktioner inte får det stöd de behöver när tidsplanen pressas. Tidigare chefer vittnar om en prissättning som vanliga företag inte kan matcha och som ibland innebär att man tar in personer utan funktionsnedsättning för att lösa uppdraget. Med statliga medel i botten och vinstkrav har Samhall intagit en dominerande ställning och vunnit nästan lika många städupphandlingar som de fyra stora konkurrenterna tillsammans. Effekten blir både att målgruppen personer med funktionsnedsättning som medför påtagligt nedsatt arbetsförmåga inte får de möjligheter och det stöd som de har behov av och att vanliga företag konkurreras ut.

Mot bakgrund av detta har Liberalerna i arbetsmarknadsutskottet lyft frågan om en extern granskning av huruvida Samhall uppfyller sitt syfte som det uttrycks i 3 § att det inte ska ”bidra till osund konkurrens”. Samma granskning ska även se över bolagets systematiska arbetsmiljöarbete, huruvida merkostnadsersättningen är ändamålsenlig och om den kan individualiseras samt huruvida bolagets samverkansavtal med Arbetsförmedlingen om arbetsträning och förstärkt arbetsträning kan hanteras inom ramen för den merkostnadsersättning som bolaget erhåller. Initiativet är i skrivande stund under beredning. Av hänsyn till att ett arbete pågår med att bereda detta initiativ kommer vi här inte att lägga något ytterligare yrkande om en sådan granskning.

Liberalerna vill göra mer för att ge fler funktionsvarierade möjlighet till en egen försörjning. Vi vill fortsätta förändringen även långsiktigt, dels för att säkra Samhalls ursprungliga uppdrag från före 2006, men också för att vidareutveckla verksamheten för att bättre anpassa den till dagens och morgondagens situation för människor med funktionsnedsättning. Kalla gärna denna långsiktiga vision för ett Samhall 2.0. Till exempel skulle det kunna övervägas om Samhall skulle kunna vara en av flera utförare av delar av den dagliga verksamheten inom ramen för LSS. Framtidens Samhall skall vara till för personer som står allra längst ifrån arbetsmarknaden men likväl har rätt till att vara delaktiga i arbetslinjens politik. Möjlighet till utbildning och personlig utveckling skall erbjudas.

Våra formella yrkanden i den här frågan återfinns i vår motion om liberal politik om funktionsvarierade i egen försörjning, varför vi inte lägger några skarpa yrkanden i den här motionen.

Lina Nordquist (L)

Bengt Eliasson (L)

Johan Pehrson (L)

Maria Nilsson (L)

Gulan Avci (L)

Christer Nylander (L)

Mats Persson (L)

Allan Widman (L)